

JUDYTA GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA

ANTROPOLOGICZNA ANALIZA MATERIAŁÓW KOSTNYCH Z CIAŁOPALNYCH GROBÓW W SYCHOWIE, GM. LUZINO (STAN. 3, HALLSTATT D).

Materiał kostny pochodzi z czterech grobów odkrytych na stanowisku 3. Należą one do ludności kultury wschodniopomorskiej, a datowane są na okres Hallstatt D¹.

Groby te odkryto w niewielkiej, około 200 m odległości, od stanowiska 2, na którym znaleziono grób z dwiema popielnicami².

Opis materiału

Grób nr 1

Popielnica 1

W popielnicy znajdowało się około 1850 g nierównomiernie przepalonych szczątków kostnych dwóch osób.

Kości czaszki. Są wycinki kości sklepienia czaszki źle przepalonych, ciemnej barwy, z nie zarośniętym szwem strzałkowym oraz wycinki dobrze przepalonych z szwem strzałkowym zarośniętym od wewnątrz. Zachowany stok kości potylicznej jest zrośnięty z trzonem kości klinowej. Są dwie części skaliste i wycinki łuski dwóch kości skroniowych. We fragmencie prawej szczęki zachowane zębodoły są drobne.

Zuchwa. Przetrwały fragmenty trzonu i obu gałęzi. Wyrostek kłykciowy jest drobny, jego wymiary wynoszą 15×5 mm.

Kości tułowia. Zachowały się żółtawej i czarnej barwy kawałki żeber oraz kręgów pochodzących z wszystkich odcinków kręgosłupa. Wymiary zęba kręgu obrotowego wynoszą 9×9 mm. Na trzonach kręgów piersiowych i lędźwiowych występują guzki Schmorla, dowodzące nadmiernego obciążenia kręgosłupa.

¹ Pani mgr Barbarze Wiącek oraz panu mgr. Olgierdowi Felczakowi dziękuję za materiał kostny i informacje archeologiczne.

² B. Wiącek, *Popielnica domkowa z Sychowa, gm. Luzino*, „Pomorania Antiqua”, t. 7, 1977, s. 364—390; J. Gładkowska-Rzeczycka, *Antropologiczna analiza przepalonych szczątków kostnych z Sychowa, gm. Luzino*, tamże, s. 391—401.

Kości kończyn górnych. Zachowały się małe kawałki obu obojczyków, łopatek, kości ramiennych, przedramion i kości rąk. Tylko głowa kości ramiennej i kawałki kości łokciowych są źle przepalone.

Kości kończyn dolnych. Są duże fragmenty kości miednicznych osoby dorosłej i guz kulszowy miednicy dziecka. Poza tym są małe wycinki kości udowych, podudzia i stóp oraz lewa rzepka. Tylko głowa kości udowej jest źle przepalona.

Wniosek; Mimo że kości jest stosunkowo dużo i niemałych wymiarów, to zachowane są mało diagnostyczne. Są tu fragmenty kości osoby dorosłej i dziecka, przy czym również należące do osoby dorosłej mają delikatną budowę. Wydaje się zatem, że w popielnicy tej złożono szczątki kobiety około 30—40-letniej oraz małego dziecka (inf. I).

Popielnica 2

W naczyniu było około 1600 g nierównomiernie przepalonych szczątków kostnych osoby dorosłej.

Czaszka. Kości sklepienia czaszki są różnej grubości — do około 7 mm. Szew strzałkowy jest zarośnięty od wewnątrz, szew wieńcowy jest zarośnięty w części skroniowej również od zewnątrz, natomiast szew węglowy jest całkowicie otwarty. Brzeg nadoczodołowy jest ostry, a dwa łuki jarzmowe są drobne. Są też fragmenty kości klinowej, prawa część skalista i dół żuchwowy raz kawałek lewej szczęki z otwartymi zębodołami od siekacza do pierwszego trzonowego. Korzeń kła był rozdwojony, co należy do wielkiej rzadkości.

Żuchwa. Zachował się fragment trzonu z otwartymi obustronnie zębodołami przednich zębów, do przedtrzonowego włącznie, drobny wyrostek dziobiasty i uszkodzony — kłykciowy. Są też uszkodzone zęby.

Kości tułowi. Są liczne kawałki żeber i kręgów z wszystkich odcinków kręgosłupa. Wymiar zęba kręgu obrotowego wynosi 8×10 mm. Na nieco spłaszczonym trzonie piątego kręgu lędźwiowego są wałowate zgrubienia brzegów i małe wyrośla kostne.

Kości kończyn górnych. Wyróżniono fragmenty obu obojczyków i kąt boczny łopatki, kawałki trzonów i nasadę dolną kości ramiennej, duże wycinki kości łokciowych bez prążka we wcięciu bloczkowym, fragmenty kości promieniowych, w tym głowę o wymiarze 18 mm oraz fragmenty kości rąk.

Kości kończyn dolnych. Z miednicy zachowała się uszkodzona panewka i guz kulszowy oraz jej inne, mniej czytelne fragmenty. Z kości udowych wyróżniono kawałki trzonów o wymiarach: strzałkowym równym 22 mm i poprzecznym — 23 mm, ze słabo rozwiniętą linią chropawą. Z kości podudzia są mało czytelne kawałki trzonów. Są też obie rzepki, liczne kości stępu — wymiar bloczka kości skokowej wynosi 29 mm — oraz kawałki kości długich stóp.

Wniosek; Delikatna budowa kośćca i niewielkie wymiary są typowe

dla szkieletu kobiecego. Wiek w chwili śmierci wynosił około 35—45 lat. Wzrost wynosił 152,3 cm.

Popielnica 3

W małym naczyniu było niewiele małych fragmentów szkieletu noworodka. Wyróżniono kawałeczki kości sklepienia czaszki, obie części skaliste oraz wycinki trzonów kości długich i kręgow

Trzy popielnice zawierały kości czterech osób: dwóch kobiet zmarłych w wieku 30—40 i 35—40 lat oraz dwojga dzieci — starszego około 2—3-letniego, którego szczątki złożono razem z kośćmi kobiety w popielnicy 1, oraz noworodka, którego szczątki złożono w odrębnym naczyniu. Mimo że naczynia były uszkodzone, kości nie uległy większemu przemieszaniu.

Grób nr 4

Popielnica 1

Kości z popielnicy wyjmowano cienkimi warstwami³. Wszystkich kości jest około 1250 g. Są one nierównomiernie przepalone.

Czaszka. Szew strzałkowy jest od wewnątrz zarosnięty. Pozostałe fragmenty kości czaszki są mało diagnostyczne, gdyż są bardzo małe.

Zuchwa. Zachowały się kawałki trzonu oraz wyrostek kłykciowy o wymiarze 19×9 mm.

Kości tułowia. Wyróżniono kawałki żeber i kręgow z wszystkich odcinków kręgosłupa. Wymiary zęba kręgu obrotowego wynoszą 9×8 mm.

Kości kończyn górnych. Są większe wycinki trzonów i nasad kości ramiennych. Głębokość błoczka tej kości wynosi 25 mm, a wymiar jej głowy — 40 mm. Fragmenty kości przedramion są mało typowe. Zachowały się też wycinki kości rąk.

Kości kończyn dolnych. Dostępną duży fragment kości miednicznych, udowych i podudzia mają raczej masywną budowę, chociaż kości stóp są nie-duże, gdyż wymiar błoczka kości skokowej wynosi 27 mm.

Wniosek: Budowa kości i rzeźba jest charakterystyczna raczej dla szkieletu mężczyzny. Zmarł on prawdopodobnie w wieku około 45—55 lat. Wzrost wynosi 160,0 cm. Warstwy wyodrębnione przez archeologa scalono w trzy. W górnej przeważały duże fragmenty płaskich kości czaszki. W warstwie środkowej stwierdzono sporo dużych kawałków zarówno kości czaszki, jak i kości z innych części szkieletu. W warstwie dolnej były zarówno duże, jak i małe fragmenty, przy czym przeważały wycinki dużych kości. W popielnicach był zatem swego rodzaju układ, ale tylko pozornie anatomiczny, gdyż w układaniu kierowano się głównie wielkością fragmentów, wyróżniając jedynie kości płaskie czaszki.

³ Informacja ustna mgr Barbary Wiącek.

Popielnica 2

W popielnicach było około 300 g nierównomiernie przepalonych szczątków kostnych dziecka zmarłego w wieku około 6—7 lat.

Kości wyjmowano cienkimi warstwami, jednak nie zaobserwowałam żadnej regularności, która mogłaby dowodzić układu anatomicznego.

W grobie nr 4 w dwóch popielnicach złożono szczątki dwóch osób: mężczyzny około 45—55-letniego i dziecka 6—7-letniego.

Grób nr 5

Grób był zniszczony. Prawdopodobnie były w nim trzy popielnice, a kości były rozrzucone w całym grobie⁴.

Kości jest około 2700 g. Są one nierównomiernie przepalone i należały do co najmniej trzech osób.

Czaszka. Lepiej zachowały się wycinki kości sklepienia z zarastającym szwem węglowym i z otwartym szwem strzałkowym, przy czym obydwie te fragmenty należą do osób dorosłych. Jest też część oczodołowa z tępyim brzegiem nadoczodołowym, trzy części skaliste i inne trudne do zidentyfikowania.

Kości tułowia. Wyróżniono jedynie mało czytelne kawałki żeber i kręgów z różnych odcinków kręgosłupa.

Kości kończyn górnych. Wyróżnić można kawałki trzonów kości długich osób dorosłych (?) i dziecka, dwie głowy kości promieniowych, jedna o wymiarze 18 mm i druga — 21 mm. Są też dosyć liczne kawałki kości rąk.

Kości kończyn dolnych. Zachowały się guzy kulszowe z trzech różnych miednic: dwojga dzieci i osoby dorosłej i spojenia łonowe miednicy dziecka i osoby dorosłej. Z innych kości są lepiej zachowane końce dalsze trzech kości strzałkowych, w tym dwa należą do kości osoby dorosłej. Nie brakuje też małych fragmentów kości stóp.

Wniosek: Wydaje się, że w grobie nr 5 złożono szczątki kostne czterech osób: kobiety około 30—40-letniej wzrostu 152,3 cm, dwojga dzieci: 8—10-letniego i 1—3-letniego, a także szczątki mężczyzny zmarłego w wieku 55—65 lat, wzrostu 167,0 cm

Grób nr 6

Grób był bardzo zniszczony. Wydobyto z niego około 250 g fragmentów kości nierównomiernie przepalonych. Należały one do szkieletu małego dziecka, około 3—5-letniego. Zazębienia szwów są wyraźnie wykształcone, wyróżniono też fragmenty szczęki, kości długich i kręgów.

⁴ Informacja mgr O. Felczaka.

Wyniki i wnioski

Wyniki zestawiono w tabeli 1. W czterech grobach pochowano szczątki kostne co najmniej jedenastu osób: dwóch mężczyzn w granicach wieku 45—65 lat, trzech kobiet zmarłych w wieku nie przekraczającym 45 lat oraz sześciorga dzieci, z których aż czworo zmarło przed siódmym rokiem życia.

Tabela 1

Zestawienie wyników

Grób	Popiel- nica	Ciężar w g	Płeć	Wiek	Pomiar w mm	wzrost w cm	Zmiany patol.
1	1	1850	K	30—40	w. kl. 15×5		guzki Schmorla
			Dz	0—6			
	2	1600	K	35—45	gł. pr. 18	152,3	wyrośla na krę- gach
	3	10	Dz	0			
4	1	1250	M	45—55	W. kl. 19×9 gł. ram. 40 głęb. blocz. 25		
	2	300	Dz	6—7			
5	1—3	2700	K	30—40	gł. pr. 18	152,3	
			M	55—65	gł. pr. 21	164,0	
			Dz	8—10			
			Dz	1—3			
6	1 ?	250	Dz	3—5			

Wyjaśnienie skrótów:

M — mężczyzna

K — kobieta

Dz — dziecko

w. kl. — wyrostek kłykciowy

gł. pr. — głowa kości promieniowej

gł. ram. — głowa kości ramiennej

głęb. blocz. — głębokość bloczka

Być może w grobach tych w sumie pochowano więcej osób, chociaż groby nr 1 i nr 2 to groby dwu lub trzypopielnicowe. Można by zatem przyjąć, że jedynie w grobie 6 należałoby oczekiwać co najmniej pochówku jeszcze jednej osoby, jednak z charakteru materiału, jaki z tego grobu pochodzi, można wnioskować, że była w nim tylko jedna popielnica. Szczątki kostne należą bowiem tylko do jednej osoby — dziecka. Można zatem przyjąć, że liczebność wyróżnionych tu osób odpowiada rzeczywistości.

Ilość szczątków kostnych, stopień przepalenia oraz stosunkowo dobry stan ich zachowania, zwłaszcza występowanie w zespołach nawet bardzo małych kości, np. nadgarstka czy stępu, to cechy charakterystyczne dla materiałów z cmentarzysk ludności kultury wschodniopomorskiej⁵. Również wiek dzieci i mężczyzn nie odbiega od wieku stwierdzonego na innych cmentarzyskach. Jedynie wiek kobiet jest wyraźnie wyższy od przeciętnego wieku kobiet tej kultury. Zbyt mała to jest liczba (trzy kobiety), by można snuć na podstawie stwierdzonego faktu pewne wnioski odnośnie do przyczyn stan ten powodujących.

JUDYTA GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA

ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF BONE MATERIAL FROM CREMATORY GRAVES AT SYCHOWO, LUZINO PARISH (SITE 3, HALLSTATT D).

Summary

An anthropological analysis was carried out on the bone material from 4 crematory graves of the East Pomorze (Pomerania) people from site 3, dated as Hallstatt D, at Sychowo, Luzino parish. The remains of eleven bodies were distinguished, those of: 2 men, 3 women and 6 children. Only the age of the women differs from the average found in other cemeteries of this culture. The number — three women — is, however, too small to reach further conclusions. The group does not differ in other features from other cemeteries of East Pomorze culture.

⁵ J. Gład y k o w s k a-R z e c z y c k a, *Antropologiczna analiza cmentarzysk ciętopalnych*, „Pomorania Antiqua”, t. 5, 1974, s. 25—149.